

KARININKIJOS DOROVĖS PROBLEMAS PRIEŠKARIO LIETUVOJE

Dr. Audronė PETRAUSKAITĖ
Generolo Jono Žemaičio
Lietuvos karo akademija

Dorovės normos ir principai, kaip žmonių visuomeninės sąmonės išraiška, visais laikais atspindėjo tam tikroje visuomenėje bei epochose susiklosčiusius žmonių tarpusavio santykius, o kartu buvo ir kiekvieno žmogaus idealaus elgesio orientyras. Skirtumas tarp idealo ir gyvenimo realybės sąlygojo ir sąlygoja tam tikras dorovės problemas, kurios įvairiais istorijos laikotarpiais vienaip ar kitaip aktualizuodavosi. Ne išimtis ir Lietuvos visuomenė, bei Lietuvos kariuomenė, kaip visuomenės neatskiriama dalis.

Dorovės klausimai Lietuvos kariuomenei nebuvo tokie aktualūs, kada vyko nepriklausomybės kovos. Ir tai visiškai suprantama, kadangi pavojus ir grėsmė, iškilusi jaunai valstybei, sutelkė visus į kovą, paskatino pamiršti asmeninius interesus ir sumenkino įprastas gyvenimo problemas. Sofija Čiurlionienė 1921 m. rašė: „Pavojui artinantis, priešui puolant, kovos sukuryje – įtempimas, drąsa, drausmingumas, didvyriai nesuskaitomi. Pavojus nutolo, laimėjimo džiaugsmas praslinko – prasideda kasdienė pilkuma, nuobodavimas, girtuokliavimas, kortavimas, intrigos, muštynės ir t. t., ir t. t. Ir tai visame beveik kariuomenės akryatyje“¹. Dorovės problemos aktualios Lietuvos kariuomenei tapo vos susikūrus valstybei bei pasibaigus kovoms, ir tai matė tiek Lietuvos visuomenė, tiek ir kariuomenės vadovybė bei pažangioji karininkija. Apie tai galime skaityti tarpukario Lietuvos karių spaudoje. Dorovės klausimus ir problemas atspindėjo žurnalo „Kardas“ straipsniai bei karių laišakai.

¹ Čiurlionienė–Kymantaitė S. Gyvybė ar mirtis//*Mūsų žinynas*, 1921, Nr. 1, p. 8.

Dorovinės situacijos analizė randama žurnalo „Mūsų žinynas“ numeriuose. Čia buvo bandoma spręsti ne tik bendruosius ir žmogiškuosius dorovės klausimus. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas profesinės etikos problemoms.

Straipsnio tikslas – iš esmės apžvelgti dorovines problemas, su kuriomis susidūrė prieškario Lietuvos kariuomenė, bei panagrinėti karininkijos požiūrį į profesines vertybes ir moralines normas. Šie klausimai kol kas nėra visapusiškai išnagrinėti, tačiau jie ypač aktualūs šiuolaikinėje Lietuvoje. Istorinė patirtis tiek teigiamu, tiek ir neigiamu aspektu visuomet nepaprastai vertinga. Ji labai reikšminga ir Lietuvos karinėms pajėgoms, kurios turėtų perimti ir toliau tęsti teigiamas tarpukario karininkijos istorines tradicijas bei pasistengti išvengti jos padarytų klaidų.

Rašant šį straipsnį buvo naudotasi prieškario Lietuvos karinėje spaudoje (žurnaluose „Mūsų žinynas“ ir „Kardas“) skelbtais straipsniais bei archyvine medžiaga (Generalinio štabo, Kariuomenės teismo, asmeninių karininkų bylų archyviniais fondais). Be to, buvo naudojami ir Lietuvos bei užsienio mokslininkų darbai, kurių problematika yra susijusi su straipsnyje nagrinėjamais klausimais.

Tyrinėti istoriniai dokumentai leido straipsnyje panaudoti istorinį–lyginamąjį bei analitinį metodus, atskleidžiant prieškario Lietuvos karininkų profesinės etikos problemas ir dorovinio ugdymo tendencijas.

Profesinės etikos normos ir principai visų pirma remiasi universaliaja dorove, jos reikalavimais, tačiau kiekviena profesinė veikla yra specifinė dėl savo tikslų, uždavinių bei veiklos sąlygų. Kario profesija šiuo požiūriu nėra išimtis: ji turi savo specifinius tikslus ir uždavinius, specifines veiklos sąlygas, o tai nustato tam tikras profesijos atstovo pareigas, atsakomybę, o svarbiausia – ypatingus santykius profesiniame kolektyve. Todėl kario profesinės etikos normos atspindi tiek pačių karių požiūrį į savo profesiją, tiek ir kartų tarpusavio santykius profesinėje veikloje. Šiuo požiūriu labai svarbi yra istorinė patirtis, kuri padeda suvokti, kaip formuojasi profesinė etika, kokios dorovinės problemos buvo aktualios praeityje ir kaip jos buvo sprendžiamos. Tai ypatingai svarbu mūsų dabartinės Lietuvos kariuomenėje, kuri yra pakankamai jauna ir dar neturi didelės profesinės–istorinės patirties.

Profesinės etikos normos bei principai koncentruojasi ties profesinės garbės samprata. Ši sąvoka turi objektyviąją ir subjektyviąją pusę. Objektyviai sąvoka „garbė“ yra susijusi su sąvoka „pagarba“, kadangi nurodo visuomenės požiūrį į žmogų, jo elgesį ir remiasi visuomenės dorovine orientacija. Subjektyviai sąvoka „garbė“ atspindi asmenybės požiūrį į savo elgesį ir santykius su

aplinkiniais žmonėmis, taip pat atspindėdama asmenybės dorovės nuostatų bei principų visumą. Nagrinėjant ir atskleidžiant profesinės garbės sampratą labai svarbios yra abi šios sąvokos pusės. Kpt. A. Mackevičius savo straipsnyje „Karininko garbė ir jos gynimas“ skiria profesinės garbės sąvoką į dvi dalis: išorinę ir vidinę garbę, tačiau teigia, kad „abidvi tos vertybės (išorinė ir vidinė garbė) yra tarpusavyje tampriai surištos, viena išplaukia iš kitos“². Autoriaus nuomone, išorinė garbė atskleidžia visuomenės požiūrį į žmogų, jo elgesį, tačiau nėra labai vertinga dorovės požiūriu, kadangi negali atskleisti tikrosios asmenybės dorovinės vertės ir jos esmės. Jo požiūriu, „vidujinė garbė“ yra „tikroji garbė, tikrasis žmogaus vertės mastas“, kadangi ji „nesuvaržoma nei teise, nei kaina, pagaliau nei kitų pažiūrom“, ji yra „laisva ir nukreipta vien į gerumą <...>, saugoja žmogų nuo neteisinių, nedorų darbų“³. Be to, kpt. A. Mackevičius teigia, kad išorinės garbės subjektyvumą didina tai, kad žmogaus išorinis elgesys dažnai neatitinkąs jo dvasinio turinio, nes kartais gražiais poelgiais žmogus maskuoja savo klastingus kėslus ir bjaurias mintis. Taigi išorinė garbė, kaip objektyvioji garbės pusė, iš tikrųjų yra labai subjektyvi, ir, atvirkščiai, – subjektyvioji (vidinė) garbė iš esmės išreiškia kiekvieno žmogaus dorovinę orientaciją. Garbės sampratos dualizmas sąlygoja šios dorovinės sąvokos problemišumą ir nevienareikšmišką vertinimą.

Prieškario Lietuvos karininkams labai rūpėjo išsiaiškinti ir apibrėžti savo profesinės garbės esmę, nustatyti profesinės veiklos bei karininko elgesio standartus. Tai buvo labai sunkus uždavinys ne tik dėl anksčiau minėto šios sąvokos problemiško. Lietuvos kariuomenė susikūrė tik 1919–1920 m., taigi jos karininkija buvo labai jauna. Ji neturėjo ilgamečių, per šimtmečius susiformavusių ir iš kartos į kartą perduodamų tradicijų, palyginus su kitų šalių kariuomenėmis ir jų karininkais. Be to, Lietuvos karininkų kontingentas buvo ne tik jaunas, bet ir labai įvairus: jį sudarė pradžioje Rusijos, o vėliau – Vokietijos, JAV, Prancūzijos karo mokyklų auklėtiniai ir Lietuvos karo mokyklos parengti karininkai⁴. Be to, pradiniu kariuomenės kūrimosi laikotarpiu 1919–1920 m. buvo samdomi net karininkai iš svetimų valstybių (JAV, Prancūzijos, Švedijos, Vokietijos, Latvijos, Didžiosios Britanijos), kurie Lietuvos kariuomenėje paliko labai įvairų įspūdį⁵. Taigi Lietuvos kariuomenės

² Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 718.

³ Ten pat, p. 719.

⁴ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 726.

⁵ Kasparavičius A. Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose// *Lietuvos nepriklausomybei – 80*. Vilnius, 1999, p. 187–204.

papročiai bei tradicijos, karių tarpusavio santykiai bei juos reglamentuojantys kariniai statutai klostėsi ne tik savos kariuomenės patirties pagrindu, bet ir per užsienio valstybių kariuomenių pavyzdį. Perimama patirtis buvo nevienareikšmė, o tai veikė ir nevienareikšmišką karininko garbės suvokimą⁶.

Diskutuodami, kas yra karininko garbė, kokia ji turėtų būti, Lietuvos karininkija daugiau orientavosi į išorinę garbės sampratą ir stengėsi susidaryti tiek patys sau, tiek parodyti kitiems tikro karininko vaizdą, t. y. pažymėti jo pagrindinius profesinius uždavinius ir išskirti privalumus. Idealaus karininko tipas buvo kuriamas remiantis žymių visuomenės veikėjų bei kariuomenės vadų posakiais, mintimis. Žymi visuomenės veikėja, rašytoja S. Čiurlionienė akcentavo karininko profesijos pareigų išskirtinumą, teigdama, kad „karininkas (kariuomenė) – tai tautos žiedas, visų matomas tautos pareigų apsidreikimas“⁷. Prezidentas A. Smetona, aptardamas karininko įvaizdį, taip pat pabrėžė jo pareigų atsakingumą, tačiau kaip svarbiausią pareigą išskyrė karininko pedagogines pareigas ir edukologinius uždavinius: „Karininkas privalo būti išmintingas vadas, mokytojas, didelis pedagogas – auklėtojas. <...> Jis turi augti, lavinti protą, grūdinti savo valią“⁸. Brig. gen. S. Raštikis reikalavo iš karininko „organizuotumo, drausmės, aukštos moralės, pasiryžimo ir ypatingo darbštumo. Jis turi būti stipraus būdo, tvirtos valios, šaltų nervų, savarankiškas, logiškas, <...> darbštus, kupinas iniciatyvos ir optimizmo, visa siela atsidavęs tėvynei ir tarnybai“⁹. Visose šiose mintyse ne tik nusakomi karininko profesinės veiklos uždaviniai. Jose karininko vardas siejamas su išskirtinėmis charakterio savybėmis ir ypatingai – su tauriausiomis, kilniausiomis dvasinėmis ypatybėmis.

Lietuvos visuomenės ir karininkijos požiūris į karininką, kaip į tėvynės gynėją, nebuvo kuo nors išskirtinis. Visur ir visada iš kario profesijos atstovo buvo tikimasi nepriekaištingo savo pareigų vykdymo ir pačių geriausių žmogiškųjų savybių, todėl kad kario misija buvo ir bus išskirtinė – saugoti valstybę ir jos žmones nuo priešų. Taigi kario garbės samprata visada buvo siejama su kario pagrindinės profesinės pareigos vykdymu. Šiam tikslui turėjo padėti tiek visa karinė organizacija su savo struktūra, vidaus tvarka ir įstatymais, tiek ir kiekvieno kario individualus sąmoningumas, paremtas ne tik atitinkamomis charakterio savybėmis, bet ir dorovės nuostatomis. Būtent do-

⁶ Čiurlionienė–Kymantaitė S. Gyvybė ar mirtis//*Mūsų žinynas*, 1921, Nr. 1, p. 6.

⁷ Ten pat, p. 5.

⁸ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 116.

⁹ Raštikis St. Stiprinkime ir moralinius ginklus//*Kardas*, 1937, Nr. 22, p. 501.

rovės nuostatos sąlygoja atsakingą asmenybės požiūrį į savo elgesį, veiksmus, sprendimus, o tai sąlygoja ir atsakingą požiūrį į savo profesines pareigas.

Tačiau idealas nuo realybės labai skyrėsi. Vyr. lt. V. Bulvičius 4–ojo dešimtmečio pabaigoje teigė, kad „nors ir palyginus Lietuvos karininkiją prieš 10–12 metų su dabartine karininkija matyti didžiulis skirtumas į gerą pusę(!), tačiau <...> daugumas mūsų literatų karininką tepažįsta tokį, koks jis buvo prieš 15–20 metų“, ir „romane ar poemoje karininką <...> išveda į sceną dažniausiai tik tuomet, kai reikia parodyti linksmą tuščių žmonių kompaniją“¹⁰. V. Bulvičius mano, kad toks karininko įvaizdis literatūroje neatspindi tikrosios padėties ir yra veikiamas seniai susiformavusių visuomenėje stereotipų, tačiau, kalbėdamas apie jaunosios karininkijos uždavinius, jis teigė, kad svarbiausia – „padaryti Lietuvos kariuomenę tikrai ir nuoširdžiai visų tautos sluoksnių mylimą ir gerbiamą“¹¹. Taigi visuomenėje susiformavęs požiūris į karininką nebuvo labai teigiamas. Ir šį požiūrį lėmė daugiausia pati karininkija savo elgesiu bei gyvenimo būdu.

Spauda liudija, kad per visą tarpukarį Lietuvos kariuomenėje ypač aktualus buvo drausmės klausimas. Ne vienas aukštas karininkas ir ne kartą pažymėjo, kad „drausmė – tai jėga ir siela kariuomenės“¹². Tačiau tarpukario Lietuvoje nebuvo bendro požiūrio į drausmę, jos pagrindus bei karių drausmingumo palaikymo būdus. 1919 m. buvo paskelbtas vos 4 puslapius apėmęs Laikinasis drausmės statutas, o 1920 m. išleistas jau 32-jų puslapių Drausmės statutas. 1928 m. buvo paskelbta Vidaus tarnybos III dalis, apibrėžianti drausmės baudimo taisykles (pakartotas 1931 ir 1932 m.), o paskutinis 28 puslapių apimties Drausmės statutas buvo paskelbtas 1935 m. (pakartotas 1937 m. ir išliko iki pat 1940 m.¹³). Paskutiniojo Drausmės statuto bendrieji nuostatai skelbė, kad „karinė drausmė yra griežtas, tikslus ir sąmoningas karinių įstatymų, statutų ir įsakymų vykdymas, nežiūrint nei asmeninės naudos, nei pavojaus gyvybei“¹⁴. Kaip teigė Drausmės statutas, tokios nuostatos laikėsi ir karininkija. Karių drausmingumą karininkai siejo visų pirma su besąlyginiu klusnumu, tačiau jų požiūris į šio uždavinio įgyvendinimą smarkiai skyrėsi.

Daugelis jaunųjų karininkų orientavosi į demokratinių valstybių kariuomenių patirtį (pvz., JAV, Prancūzijos) ir galvojo, kad „klusnumas turi

¹⁰ Bulvičius V. Karinis valstybės rengimas. Vilnius, 1994, p. 133.

¹¹ Ten pat, p. 133.

¹² Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 720.

¹³ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940. Chicago, 1986, p. 735–753.

¹⁴ Ten pat, p. 735.

būti iškiepijamas auklėjimu, formuojant charakterį, kuris gali būti išugdytas ir sudarytas aplinkos įtaka¹⁵. Auklėjimas duos teigiamų rezultatų tik tada, kada vadas tinkamai administruos, organizuos ir mokys savo karius, kada kiekvienas karys matys sistemingą darbą ir tvarką savo dalinyje¹⁶.

Kai kurie karininkai ypatingai išskyrė karinių tradicijų svarbą ugdatant karių drausmę ir tvarką: „Kariška tradicija yra lyg rodyklė, kuri rodo, kiek giliai ir tvirtai įsmego į karį tas ar kitas jo gyvenimo reikalavimas, tvarka, įsakymas“¹⁷. Buvo pažymima, kad statutinė ir karinė drausmė smarkiai skiriasi savo esme. Štai pirmoji remiasi vien kariškais įstatymais ir aklu paklusnumu, vykdant aukštesnių vadų įsakymus, o „tradicinė drausmė tų įstatymų vykdymą lyg sudvasina“¹⁸. Todėl buvo raginama kurti Lietuvos kariuomenės tradicijas, perimant teigiamą kitų kariuomenių patirtį, o ne aklai pamėgdžijant, nes „dažnai tas, kas tinka nelietuviui, lietuvių užmuša“¹⁹.

Bet tarpukario Lietuvos kariuomenės tarnybinėje praktikoje susiklostė visiškai priešinga praktika. Visą jos gyvavimo laikotarpį egzistavusio ir anksčiau minėtų įvairių redakcijų Drausmės statutus buvo parengtas 1913 m. Rusijos kariuomenės drausmės statuto pavyzdžiu²⁰. Jame buvo numatytos labai griežtos bausmės už drausmės pažeidimus ne tik eiliniams kariams, puskarininkiams, bet ir karininkams. Pastarieji galėjo būti baudžiami žodiniu ar raštišku papeikimu, pareikštu neviešai arba kitų (ne žemesnių laipsniu) karininkų akivaizdoje; pašalinimu iš pareigų ar net iš tarnybos; pažeminiu laipsniu; namų ar daboklės areštu iki 30 parų²¹. Daboklės areštu nebuvo baudžiami tik generolai ir aukštesnieji karininkai (pulkininkai). Tokių griežtų bausmių karininkams (t. y. arešto) neturėjo tuo metu jau nė viena kita demokratinių valstybių kariuomenių. Šis faktas galėtų liudyti arba tai, kad Lietuvos kariuomenėje buvo smarkiai pašlijusi drausmė bei tvarka, arba tai, kad Lietuvos kariuomenės vadovybė pernelyg linko į autokratinį valdymą.

Istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad drausmė iš tiesų buvo viena iš didžiausių Lietuvos kariuomenės problemų. Vien tai, kad tarpukario laikotar-

¹⁵ Goiginger L. Vadas yra klusnumas, atsakomybė ir charakteris//*Mūsų žinynas*, 1929, Nr. 51, p. 393.

¹⁶ Lebaud. Moralis auklėjimas prancūzų kariuomenėje//*Kardas*, 1929, Nr. 5, p. 63.

¹⁷ Skausmas. Tradicijos//*Kardas*, 1927, Nr. 17–18, p. 242.

¹⁸ Ten pat, p. 242.

¹⁹ Ten pat, p. 243.

²⁰ Zarinas A. Naikintina bausmė//*Kardas*, 1926, Nr. 28, p. 400.

²¹ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940. Chicago, 1986, p. 343.

piu (1919–1940 m.) kariuomenės teismas išnagrinėjo 2018 bylų tų kareivių, karininkų ir karo tarnybos civilių asmenų, kurie buvo kaltinami nužudymu, plėšikavimu ir kitais kriminaliniais nusikaltimais, liudija, kad drausminė situacija buvo tikrai sudėtinga²². Be sunkių nusikaltimų, Lietuvos karininkų kasdienybėje tapdavo tokie nusizengimai kaip girtuokliavimas, muštynės, dvikovos bei kiti. Todėl l. e. vyriausiojo štabo viršininko pareigas plk. ltn. Gričiui savo 1925 m. kovo 23 d. rašte Kavalerijos brigados vadui ir I karo apygardos viršininkui beliko tik apgailestauti, „kad vis dar karininkų tarpe yra platus girtuokliavimas, piktinantis visuomenę ir demoralizuojantis kareivius“, bei įsakyti atkreipti „rimto dėmesio į tai“²³. Šis raštas buvo reakcija į Traupio gyventojų skundą kariuomenės vadovybei. Panašiais skundais, kaip liudija archyviniai duomenys, buvo užverstas Vyriausiasis kariuomenės štabas²⁴. Kretingos, Klaipėdos, Kaliekių, Balbieriškio ir kitų vietovių, kur buvo apsistoję kariuomenės daliniai, gyventojai skundėsi dėl kareivių ir karininkų blogo elgesio: girtuokliavimo ir muštynių²⁵, triukšmavimo ir turto žalojimo²⁶, savavališkos medžioklės²⁷ bei savavališko miško kirtimo²⁸ ir net vagysčių²⁹. Tarp nusizengusiųjų buvo ir kareiviai, ir jų vadai, karininkai. Ypač aktyviai karininkai „dalyvavo“ laikinosios sostinės gyvenime. Archyvų bylose retai kalbama apie kareivių nusizengimus Kaune ir labai dažnai pranešimuose mirga karininkų (leitenantų, kapitonų ir majorų) pavardės. Kaip liudija policijos pranešimas Nr. 10 (1925 m. gegužės mėn.), 8 pulko karininkams begirtuokliaujant, „to pat pulko ltn. Tinteris sumušė kapitoną Marcinkevičių, sužeidęs galvą“³⁰.

Kariuomenės vadovybė dažnai gaudavo ir kitų skundų bei pranešimų dėl blogo ar netinkamo karininkų elgesio, kaip, pavyzdžiui, geležinkelio policijos viršininko pareiškimas dėl to, kad I-asis gusarų pulko vadas mjr. P. Plechavičius Kauno geležinkelio stotyje sumušė vyr. policininką Čiapa³¹, arba seserų S. ir L. Nešokaityčių skundas dėl kelių Kauno įgulos kapitonų

²² Kariuomenės teismo bylos. LCVA. F. 507, ap. 5.

²³ Raštas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 287, p. 22.

²⁴ Skundai. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, 233, 248, 286, 287, 288; Teismo bylos. F. 929, ap. 4, b. 424, 683.

²⁵ Skundas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, p. 10–26.

²⁶ Skundas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, p. 2–3.

²⁷ Raštas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 287, p. 29.

²⁸ Skundas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, p. 33–39.

²⁹ Skundas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, p. 27–33.

³⁰ Policijos pranešimas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 286, p. 156.

³¹ Pareiškimas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, p. 40–52.

seksualinio priekabiavimo³², arba Kauno policijos pranešimas apie 2-ojo pasienio pulko kpt. Ramašausko elgesį Kaune, kuris Žemės ūkio parodoje „galutinai neblaiviame stovyje jo eksponatiniais žirgais <...> ir koliojosi visokiais estetikos nustojusiais vertės žodžiais“³³. Be abejonės, kariuomenės vadovybė stengėsi susitvarkyti su pažeidėjais ir dažniausiai juos baudavo nuo kelių iki keliolikos parų arešto. Tačiau drausmės problema vis tiek išliko nepaprastai aktuali per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį. Ir todėl ne veltui apie karininkų drausmę, jos svarbą ir reikšmę nuolat kalbėjo ne tik Lietuvos kariuomenės vadai, bet ir karininkai.

Griežta nuobaudų sistema ne tik nepadėjo įvesti griežtos drausmės kariuomenėje, bet ir kėlė didžiulį nepasitenkinimą tarp karininkų. Kaip liudija spauda, kai kurie karininkai griežtai pasisakė prieš areštą, kaip drausminę nuobaudą karininkams ir net eiliniams kareiviams, dėl daugelio priežasčių. Viena svarbiausių – kario garbės bei orumo žeminimas, jo autoriteto menkinimas tiek visos visuomenės, tiek ir pavaldinių akyse³⁴. Be to, buvo smarkiai abejojama ir nuobaudų teisingumu. Kaip rašo anoniminis autorius žurnale „Kardas“, „dažnai dėl tam tikrų pažinčių, simpatijų praleidžiami ir dideli nusizengimai nebausti, o maži žiauriai baudžiami. Nereikia manyti, kad šių laikų viršininkai niekuomet neklysta: jie žmonės, ir jiems lemta klysti“³⁵. Nuomonė, kad vadas, baudamas savo pavaldinį, gali suklysti arba net suvesti su juo asmenines sąskaitas, neskatino geranoriškų ir draugiškų santykių kariuomenėje. Atvirkščiai – tai didino tarpusavio nepasitikėjimą ir ypatingai nepasitikėjimą aukštesniais vadais, o tai ne tik kad neugdė karių drausmingumo, o tik dar daugiau ardė karinę darną ir tvarką. Kaip rodo archyviniai dokumentai, nuomonė apie bausmių subjektyvumą turėjo tam tikrą pagrindą. Pavyzdžiui, 1925 m. muštynės Kauno geležinkelio stotyje sukėlė ne tik minėtas majoras P. Plechavičius, bet ir Ulonų pulko leitenantas Grincevičius³⁶ bei karo valdininkas Kubelskis³⁷. Pastarieji buvo nubausti daboklės areštu (leitenantas – 3 paroms, o valdininkas – 30), o majoras, sumušęs policininką, tik pastaba³⁸. „Iš Tamstos aprašymo matyti, kad tai valkata, o

³² Skundas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 287, p. 42–47.

³³ Pranešimas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 218, p. 7–9.

³⁴ Skausmas. Pabauda//*Kardas*, 1926, Nr. 20, p. 320–321; Zarinas A. Naikintina bausmė//*Kardas*, 1926, Nr. 28, p. 400–402.

³⁵ Skausmas. Pabauda//*Kardas*, 1926, Nr. 20, p. 320.

³⁶ Pranešimas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 233, p. 17.

³⁷ Pranešimas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 288, p. 16.

³⁸ Rezoliucija ant mjr. P. Plechavičiaus prašymo. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 233, p. 6–7.

tokių žmonių buvimas neduos nieko gero mūsų kraštui ir tvarkai. Vartojimas kumštis neleistinas, Kariuomenės vadas daro tamstai pastebėjimą“, – rašo savo rezoliucijoje dėl mjr. P. Plechavičiaus prašymo nebausti kariuomenės Administracijos valdybos viršininkas plk. lt. Zubrys.

Todėl buvo nemažai siūlymų keisti bausmių sistemą. Patariama baudžiant būti „daugiau žmonėmis negu viršininkais“ ir siūloma areštą naudoti tik kaip išimtinę bausmę, nes atlikdami šią bausmę „kareiviai dažnai tik pasisi; o karininkai veltui gaišina laiką ir dažnai nustoja nuotaikos dirbti“³⁹. Kita vertus, 1926 m. buvo pasiūlymų ir visiškai išbraukti „tokią netinkamą ir net žalingą drausmės bausmę iš būsimo Drausmės statuto ir tuo pakelti mūsų karininko autoritetą ir jojo paties, ir jo pavaldinių akyse“⁴⁰. Šiai nuomonei atstovavo Kariuomenės teismo generolas Andrius Zarinas – „karo teisininkas su dideliu teisės iš gyvenimo patyrimu“⁴¹. Jis teigė, kad, jeigu karininkas yra girtuoklis ar triukšmautojas ar kokiu kitu savo netinkamu poelgiu žemina karininko garbę bei autoritetą, jį reikėtų visiškai pašalinti iš kariuomenės, kad „neardytų kariuomenės drausmės ir tvarkos, nežemintų karininko vardo“⁴².

Prieškario kariuomenėje buvo sukurta plati teisinė sistema, apibrėžianti pačius įvairiausius karių nusikaltimus – nuo sunkių valstybinių nusikaltimų iki smulkių nusižengimų. Kariniai teismai buvo keturių rūšių: kariuomenės teismas ir to teismo prokuratūra, pulkų teismai, karo lauko teismai ir karininkų garbės teismai⁴³. Bylas, susijusias su karininko vardo, garbės ar tarnybinio orumo žeminimu, sprendė karininkų garbės teismas. Šis teismas buvo sudaromas kiekviename dalinyje iš 5 vyresniųjų karininkų, renkamų slaptu balsavimu. Bylos čia buvo nagrinėjamos slapta, o teismo sprendimas – galutinis ir neapskundžiamas. Teismas galėjo siūlyti šias nuobaudas: papeikimą, pasiūlymą perkelti karininką į kitą kariuomenės dalį arba pasiūlyti pačiam savo noru pasitraukti iš karinės tarnybos. Tačiau bausmės skyrimas ir vykdymas buvo dalinio vado valioje.

Karininkų garbės teismas turėjo bausti karininkus tuomet, jeigu jie nusižengė ne „prieš baudžiamąjį statutą, bet prieš niekur neparašytus doros, garbės ir karo tarnybos kilnumo reikalavimus“⁴⁴. Šis teismas nagrinėjo tokius

³⁹ Skausmas. Pabauda//*Kardas*, 1926, Nr. 20, p. 321.

⁴⁰ Raštikis St. Pavojingi bandymai//*Kardas*, 1927, Nr. 28, p. 402.

⁴¹ Asmeninė byla. LCVA. F. 930, ap. 2, b. 26.

⁴² Zarinas A. Naikintina bausmė//*Kardas*, 1926, Nr. 28, p. 402.

⁴³ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940. Chicago, 1986, p. 439–442.

⁴⁴ Žukas V. Garbės teismas mūsų kariniam gyvenime//*Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19, p. 2.

negarbingus ir amoralius karininko poelgius, kaip garbės žodžio nesilaikymas; anoniminiai skundai prieš kitus karininkus (buvo svarstomas pats anonimas, neatsižvelgiant ar faktai pasitvirtino ar ne); muštynės dėl šokių partnerės; negražintos lošimo skolos; lošimų klubų ar akcinių bendrovių steigimas su įtartinos reputacijos asmenimis; karininko pasirodymas viešumoje su įtariamais asmenimis; antimilitaristinių arba ateistinių pažiūrų viešas sakymas; atviras nesutikimas su viso dalinio karininkais; viešas neblaivaus karininko pasirodymas; karininko nesugebėjimas apsaugoti šeimos garbės; noras vesti kito karininko tarnaitę ir t. t. Garbės teismo kompetencijon neįėjo karininko poelgiai, susiję su netinkamu tarnybinių pareigų vykdymu, karinės subordinacijos pažeidimu ar tarnybinės pareigos sulaužymu. Taip pat garbės teismas neturėjo teisės kištis į karininko šeimyninius reikalus bei spręsti ginčų tarp vyro bei žmonos. Garbės teismas taip pat negalėjo svarstyti aukštųjų karininkų poelgių (nuo generolo leitenanto laipsnio arba dalinio vado pareigas užimančio karininko), kadangi „pats atidavimas Garbės Teisman jau smarkiai nužemintų jo autoritetą“, o „leidimas nagrinėti aukštųjų karininkų bylas iššauktų kariuomenėje daug šmeižimų ir intrigų prieš savo gal ne visai mylimus viršininkus“⁴⁵.

Taigi išnagrinėjus karininkų garbės teismo uždavinius, teises ir funkcijas, galima teigti, kad šie nagrinėjo ne tiek pačias svarbiausias karininkų profesines etikos problemas, kiek buvo sutelkę dėmesį į taip vadinamąjį „munduro“ (luominę) garbę. Tai buvo sąlygota ir pačios kario profesinės garbės sampratos, vyravusios to meto kariuomenėje. Antai, pasak plk. V. Žuko, „kariška“ garbė yra atskira garbės rūšis, nes tai – „kastinė garbė“ ir „luominė dora“, nes „mes karininkai – profesionalai sudarom atskirą luomą, net daugiau negu luomą – kastą, todėl ir turime, be bendro supratimo apie garbę ir dorą, dar savo kastinį supratimą“⁴⁶.

Šis požiūris gali būti vertinamas dvejopai. Iš vienos pusės, luominis garbės gynimas, jos saugojimas versdavo karininkus pasitempti, elgtis dorai ir gražiai, neteršti savo profesijos vardo, būti pavyzdžiu kitiems. Tačiau iš kitos – formavo karininkijos nuomonę apie savo profesijos išskirtinumą ir ypatingumą labai pavojinga moralės požiūriu kryptimi.

Karininko profesiją, kaip ir bet kurią kitą profesinę veiklą, apibrėžia trys pagrindiniai kriterijai, t. y. visuomenė pripažįsta jos būtinumą ir reikalingumą; jai reikalingi tam tikri kvalifikaciniai įgūdžiai; šią veiklą reguliuoja

⁴⁵ Žukas V. Garbės teismas mūsų kariniam gyvenime//*Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19, p. 4.

⁴⁶ Ten pat, p. 2.

tam tikra moralės normų visuma⁴⁷. Tačiau istorijoje dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių karius buvo stengiamasi laikyti izoliuotus nuo civilinės visuomenės, nuolat formuoti tam tikrą išskirtinį visuomenės luomą su savo elgesio taisyklėmis ir dorovinėmis normomis⁴⁸.

Karininkijos sąmonėje taip pamažu įsitvirtino įsitikinimas, kad kariai yra už visuomenės ribų (t. y., aukščiau jos), kad karininko profesija yra ne profesija, o „gyvenimo būdas“ ir pan.

Šiuos samprotavimus stiprino ir įvairūs, dažnai šiandienos požiūriu keisti, luominiai apribojimai. Pvz., karininkui buvo draudžiama važiuoti Kauno „konke“, užėti į pigesnę restoraną, „nors tu iki ausų skolose sėdi“⁴⁹. Jaunesnieji karininkai ypač buvo pasipiktinę griežtu apribojimu vedybų klausimu: mergina turėjo būti iš reikiamo luomo. Karininkas, norėdamas ją vesti, turėjo gauti leidimą. Garbės teismams buvo duota teisė pareikšti savo nuomonę dėl numatomų sutuoktuvių: „Jie negali spręsti sutuoktuvių klausimą karininkų nuo majoro laipsnio arba nuo bataliono vado vietos – tą klausimą sprendžia tik tiesioginiai viršininkai“⁵⁰. Žinoma, tam tikri asmeninės laisvės apribojimai buvo aiškinami karininko profesijos svarba ir ypatybėmis. Pavyzdžiui, ypatingi reikalavimai karininko žmonai buvo keliami ne šiaip sau: ji turėjo būti išsilavinusi ir aukštos moralės tam, kad jos niekas negalėtų papirkti, kompromituoti ir taip priversti ją išduoti su vyro tarnyba susijusias valstybės paslaptis. Tačiau vis dėlto visi šie draudimai ir apribojimai turėjo mažai ką bendro su profesinės garbės esme – t. y. su profesinės pareigos ir atsakomybės suvokimu bei doroviniu brandumu. Jie daugiau išoriškai stengėsi pabrėžti karininkų luomo išskirtinumą.

Siauras ir tiesmukiškas garbės supratimas sąlygojo ir dar vieną opią to meto karininkijai moralinę problemą, t. y. dvikovų panaikinimą. Kaip liudija šaltiniai, jaunoje Lietuvos kariuomenėje buvo labai populiari ginti savo karininko garbę dvikovoje. Jos buvo uždraustos įstatymu⁵¹, tačiau tai mažai ką tepadėjo. Garbės teismų įsteigimas taip pat buvo neatsitiktinis – taip buvo suteikiama karininkams alternatyva moralei satisfakcijai. Tačiau dar ilgai reikėjo įvairiomis priemonėmis – bausmėmis ir įtikinėjimais – kovoti su šia

⁴⁷ Manuel A. Davenport. Professionals or hired gun? Loyalties are the different//*Military Ethics*, Washington DC, 1980, p. 6.

⁴⁸ Gabriel, Richard A. To serve with honour, – New York, 1987, p. 117.

⁴⁹ Skausmas. Pabauda//*Kardas*, 1926, Nr. 20, p. 321.

⁵⁰ Žukas V. Garbės teismas mūsų kariniam gyvenime//*Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19, p. 4.

⁵¹ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 721.

blogybe, gana smarkiai paplitusia tarp karininkijos.

Nors buvo sakoma, kad „dvikovė nieko neparodo“, kad „dvikovė yra vaisius, kurio užuomazgos būna dažniausiai girtam stovyje, arba daroma dėl moterų, kurios kraujo praliejimo dažniausiai nevertos“⁵², vis dėlto 1921 m. atlikta karininkų anketų apklausa parodė, kad net 70% apklaustųjų pasisakė už dvikovos būtinumą. Svarbiausieji dvikovos šalininkų argumentai buvo šie: dvikova geriausiai ir tinkamai apsaugo karininko garbę nuo įžeidimų, dvikova suteikia bet kuriuo atveju didžiausią moralinį pasitenkinimą ir drauge dvikovos egzistavimas privers labiau gerbti karininką. Nesvarbu, kad iš pirmo žvilgsnio šie argumentai atrodo pakankamai „svarūs“, tačiau dvikovų praktika atskleidė visišką jų nepagrįstumą. Dažniausiai buvo šaudomasi dėl smulkmeniškų ir neesminių kivirčų, dėl „įžeidinėjimų“ prie stikliuko ar kortų stalo, kur paprastai buvo kaltos abi pusės⁵³. Maža to, šie incidentai rodė visišką karininkijos dorovės nebrandumą, valios silpnumą ir išsiauklėjimo stoką, kartu menkino karininko įvaizdį visuomenėje ir pagarbą Lietuvos kariuomenei.

Daugelis karininkų dvikovų populiarumą Lietuvos kariuomenėje aiškino svetimos kariuomenės tradicijų poveikiu ir visų pirma – Rusijos pavyzdžiu⁵⁴. Tačiau, be abejonės, nemažą įtaką tam papročiui paplisti turėjo ir „riteriškos“ garbės suvokimo skiepijimas jauniems lietuvių karininkams.

Apibendrinę istorinius dokumentus, galėtume teigti, kad vienareikšmiško požiūrio į karininko garbę nebuvo ir to meto Lietuvos kariuomenėje. Vyr. lt. P. Jurgelevičius, karo mokyklos auklėtinis, tarnavęs Lietuvos kariuomenėje nuo 1919 m., dalyvavęs mūšiuose su lenkais ir bolševikais, o nuo 1927 m. dirbęs Spaudos ir švietimo skyriaus periodinių leidinių redaktoriumi, daug dėmesio savo straipsniuose skyrė karinės etikos problemoms, o ypač karinės garbės klausimui⁵⁵. Jis teigė, kad „šiandieninės garbės sąvokos pagrindimas – dorovinės asmenybės idėja ir išeinanti iš jos asmens vertybės sąvoka“⁵⁶. Jo nuomone, šis asmens vertybės jausmas „verčia mus taikinti mūsų gyvenimą ir veikimą su sveiko proto reikalavimais, su sąžinės nuvokimais, su krikščionybės mokslo nurodymais ir su įsivyravusiomis visuomenėje etikinio padarumo

⁵² Žukas V. Garbės teismas mūsų kariniam gyvenime//*Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19, p. 8.

⁵³ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 727.

⁵⁴ Ten pat, p. 726; Žukas V. Garbės teismas mūsų kariniam gyvenime//*Mūsų žinynas*, 1924, Nr. 19, p. 8.

⁵⁵ Asmeninė byla. LCVA. F. 930, ap. 2, Nr. 146.

⁵⁶ Jurgelevičius P. Karinė garbė ir dvikovė//*Kardas*, 1925, Nr. 3, p. 4.

taisyklėmis, o iš antros pusės – ragina mus siekti to, kad ir kiti laikytų mus pagarbos vertais žmonėmis⁵⁷. Būtent asmenybės garbė, šio karininko nuomone, yra luomo, korporacinės garbės pagrindas ir sudaro jos esmę, kadangi pastaroji pasireiškia kiekvieno jos nario asmeninėje garbėje. Todėl, vyr. ltn. P. Jurgelevičiaus nuomone, kiekvienas karininkas turi turėti „ir bendrą žmogiškąją garbę <...> ir taip vadinamąją kariniai – luominę garbę“⁵⁸.

Pareiga saugoti karinę, arba „munduro“, garbę, kaip buvo jau minėta, turėjo ir teigiamą pusę, kadangi versdavo karininkus nepamiršti savo ypatingų pareigų, reikalavo elgtis apgalvotai ir dorai – taip, kad nesuteiktų pagrindo įvairiems gandams, apkalboms, kad nesuterštų savo profesijos gero vardo. Todėl ypač daug dėmesio buvo skiriama kariniam mandagumui, elgesio taisyklėms ir kario išvaizdai.

Lietuvos kariuomenės Vidaus tarnybos ir pėstininkų rikiuotės statutai griežtai apibrėžė kiekvienam kariui privalomas elgesio ir mandagumo taisykles, nustatė jo santykius su kitais kariais⁵⁹. Iš esmės jos praktiškai nesiskyrė nuo šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės statutų reikalavimų. Kariškas mandagumas, kaip karių elgesio pagrindas, turėjo ne tik suartinti žmones ir palengvinti jų tarpusavio bendravimą, bet kartu parodyti karių drausmingumo lygį bei ugdyti karių pasididžiavimą tarnyba, savąja profesija.

Vienas iš pagrindinių karinio mandagumo požymių – pasisveikinimas (saliutas) buvo apibūdinamas kaip „matomas karių vienybės ir solidarumo ženklas. Todėl jis privalomas ir viršininkams, ir valdiniams bendrai“⁶⁰. Tačiau prieškario spaudos liudijimu, ne visi karininkai teisingai suprato šio kariško pasisveikinimo esmę. Buvo nemažai tokių, kurie stengdamiesi pabrėžti savo išskirtinę tarnybinę padėtį ar laipsnį (t. y. norėdami save parodyti „senais“ karininkais) netinkamai atsakydavo į jaunesnio kario pasveikinimą⁶¹. Toks paniekimas ir atmestinis požiūris į pasisveikinimą, kaip vieną iš karių mandagaus elgesio formų, negalėjo skatinti tarpusavio pasitikėjimo ir pagarbos. Buvo dažnai užmirštama, kad tik pagarba gimdo pagarbą ir atvirkščiai – negerbimas kitų, ypač žemesnių už save žmonių, skatina tik neapykantą.

Nepasitikėjimą aukštesniaisiais karininkais skatino ir įvairūs piktnaudžiavimai tarnybine padėtimi. Pavyzdžiui, dėl to, kad Vidaus tarnybos sta-

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Ten pat, p. 5.

⁵⁹ Statkus V. Lietuvos ginkluotosios pajėgos. 1918–1940. Chicago, 1986, p. 735–753.

⁶⁰ Ten pat, p. 738.

⁶¹ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 721.

tutas leido dalinio vadui skirti savo pavaldiniams karininkams pasiuntinius tik ypatingais atvejais (t. y. karo metu, žygyje ar kariniuose manevruose), praktiškai žymesnė dalis karininkų turėjo savo pasiuntinius. Šie pasiuntiniai atlikdavo įvairius nurodymus, dažnai visiškai nesusijusius su karo tarnyba. Kaip buvo teigiama viename iš „Kardo“ straipsnių, pasiuntiniai „auklėja vaikus, plauna skalbinius, atlieka namų virėjo pareigas, valo kambarius, turgaus dienomis lydi su krepšiais ir maišais ponią į turgų (vedusių karininkų), rytais pažadina iš miego karininką, sutvarko jo rūbus, avalynę, atneša vandens, dienos metu saugoja butą, vakarais laukia sugrįžtant, atlieka įvairius asmeninius reikalus (nevedusiems)⁶². Taip pat archyvinėse bylose galima rasti pranešimų ir net kareivių skundų apie žiaurų karininkų elgesį su kareiviais⁶³. Pavyzdžiui, pėstininkų pulko 6 kuopos kareivių susirinkimo prašyme, nusiųstame Generalinio štabo viršininkui plk. ltn. Griciui, rašoma, kad kuopos vadas vyr. ltn. Navikevičius juos už mažiausią prasižengimą „gerai iškeikia, paskui baudžia“ (verčia dirbti jo žemę, grasina kareivius iššaudyti ir visi kareiviai jo bijo, „nes jau ne vienas akį ar galvą pramušė“⁶⁴). Archyviniai dokumentai rodo ir tai, kad piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi buvo tikrai neretas reiškinys tarp karininkų, t. y. naudojimas kariniu transportu (arkliais, vežimais, automobiliais) savo ūkinėms ir asmeninėms reikmėms, kareivių išnaudojimas, valdiškų medžiagų naudojimas ar net pinigų išėikvojimas kortų skoloms padengti⁶⁵.

Visi šie piktnaudžiavimai kėlė kai kurių karininkų (ypač jaunesniųjų) pasipiktinimą ir žemino vadų autoritetą karių akyse.

Karininko autoriteto (o ypač – vado) problema buvo viena iš svarbiausių profesinės etikos problemų tarpukaryje. Kiekvienas karys visuomet norėjo matyti savo vadą kaip kariškos moralės pavyzdį ir teisingumo įsikūnijimą, kadangi nuo jo sprendimų, nuo jo sugebėjimų ir žmogiškųjų savybių galėjo priklausyti ne tik karių tarnyba, tarpusavio santykiai, bet ir didžiausia vertybė – kario gyvybė. Nors griežta karinė drausmė ir subordinacija, apibrėžta karinių statutų, atrodo, pati savaimė garantavo pagarbą vadui ir jo sprendimų neginčijimą, tačiau kiekvienas karys norėjo tvirtai tikėti, kad tie sprendimai yra teisingi. Bet kad vado sprendimai būtų iš tikrųjų teisingi (o

⁶² Alfa. Pasiuntiniai//*Kardas*, 1926, Nr. 32, p. 507.

⁶³ Skundai. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 233, 286.

⁶⁴ Prašymas. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 286, p. 30–31.

⁶⁵ Bylos nusiųstos Kariuomenės teismui. LCVA. F. 929, ap. 1, b. 286, p. 32–34; F. 929, ap. 4, b. 424, p. 13–23.

kartu ir teisėti), jie turi būti ir logiškai argumentuoti, ir morališkai pagrįsti. Todėl, kaip teigė kpt. A. Mackevičius, „karininkas turi imponuoti valdiniams savo žinojimu, o kad žinotų, jis turi mokytis“⁶⁶.

Be to, karinė subordnacija ir klusnumas pats savaime negalėjo užtikrinti abipusės pagarbos tarp vado ir pavaldinių, nes „pagarba – tai dorovinė nuostata, pagrįsta kito žmogaus kaip asmenybės vertingumo, orumo, garbės pripažinimu. Ji reiškiasi konkrečiai: ne kiekvieną žmogų gerbiame, ne kiekvienas nusipelno pagarbos“⁶⁷. Pavaldinio pagarba vadui turėjo remtis ne tik formaliais Statuto reikalavimais, bet ir atitinkamomis vado moralės savybėmis. Brig. gen. St. Raštikis ypatingai pabrėžė vado drausmingumą ir objektyvumą: „Juo aukštesnė drausmė kariuomenėje, tuo geriau. Šioje srityje negali būti jokių privilegijų, simpatijų, antipatijų, pažinčių, protekcijų, ar kitų drausmę silpninančių nukrypimų. Drausmė turi griežtai reikštis išorinėmis formomis, bet jos pagrinde turi būti žmogaus vidujinis drausmingumas“⁶⁸. Tarpukario periodinėje spaudoje buvo nuolat pabrėžiama, kad karininkas „turi persisukti meile prie savo pareigų ir valdinių, mylėti visą, kas savo, būti patriotas. Meilė viso, kas savo, duoda piliečiui pilietinės, o kariui – karinės doros, kuri apsieiškia draugiškumu, sąžiningumu, darbštumu“⁶⁹. Taigi tik atitinkamos vado moralinės savybės (taktiškumas, atidumas pavaldiniams, drausmingumas ir darbštumas, drąsa ir vyriškumas, tolerancija, susivaldymas ir kantrybė) bei jo profesinė kompetencija galėjo laiduoti pavaldinių pagarbą ir tarpusavio supratimą bei pasitikėjimą. Būtent šios dorovinės nuostatos ir sudaro kario profesinės garbės esmę.

Tačiau Lietuvos kariuomenės vadai dažnai pamiršdavo, kad tik darnus ir sutelktas kovos dalinys galės greitai ir tiksliai įvykdyti karinę užduotį, nors apie tai buvo pastoviai kalbama. Pavyzdžiui, brig. gen. St. Raštikis teigė: „Iš tikrųjų kiek naudos iš kariuomenės būtų, jei ji būtų nors ir geriausiai ginkluota ir aprūpinta, jei tarp kovotojų nebūtų drausmės, pasitikėjimo, noro ir vieno tikslo ginti bendrus tėvynės reikalus“⁷⁰. Be abejonės, vado autoritetas vaidino svarbiausią vaidmenį, norint sutelkti karius į darnų bei draugišką kovinį vienetą, tačiau Lietuvos karininkai dažnai tenkinosi tik formaliąja jo puse: t. y. tuo autoritetu, kurį laidavo vien tik karinis laipsnis bei užimamos parei-

⁶⁶ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 722.

⁶⁷ Žemaitis V. Bendravimo etika. Vilnius, 1998, p. 37.

⁶⁸ Raštikis St. Stiprinime ir moralinius ginklus//*Kardas*, 1937, Nr. 22, p. 502.

⁶⁹ Mackevičius A. Karininko garbė ir jos gynimas//*Mūsų žinynas*, 1938, Nr. 5, p. 722.

⁷⁰ Raštikis St. Karininkas – patriotiškumo stiprintojas//*Kardas*, 1927, Nr. 4, p. 64.

gos. Jau minėti pavyzdžiai rodo, kad daugelis iš jų reikalavo sau pagarbos bei lojalumo, tačiau užmiršdavo apie pagarbą bei lojalumą pavaldiniams. Todėl nenuostabu, kad kariuomenės vadas brig. gen. St. Raštikis, išlydėdamas XX Karo mokyklos laidą, patarė „mylėti ir gerbti savo jaunesnįjį ginklo kolegą, jūsų valdinį puskarininkį ir kareivį <...>, nebūti išlepintais ponaičiais“. Jo nuomone, santykius su valdiniais „turi normuoti ne sausas oficialumas, bet griežta drausmė ir kartu žmoniškas nuoširdumas ir meilė“⁷¹.

Lietuvos kariuomenės karininkai (ypač aukštieji), kaip liudija tyrinėti istoriniai šaltiniai (prieškario spauda ir archyviniai dokumentai), buvo pernelyg susidomėję savo karjera ir asmenine gerove, todėl mažai skirdavo dėmesio savo tiesioginėms profesinėms pareigoms bei karo tarnybai. Kaip teigia istorikas A. Kasparavičius, būtent Lietuvos aukštųjų karininkų asmeninės bei karjeros ambicijos, nepasitikėjimas savo jėgomis tapo puikia dirva užsienio valstybių politinėms spekuliacijoms per visą tarpukario laikotarpį⁷². Lietuvos kariuomenė ne kartą bandė kištis į šalies ir visuomenės gyvenimą. Tokio elgesio priežastis glūdi neteisingai suvokiant profesinę etiką, t. y. egzistuojant iš esmės neteisingam požiūriui į profesinę pareigą ir atsakomybę. Ir tai buvo ne vien tik Lietuvos kariuomenės profesinės etikos problema. Kaip rodo istorijos pavyzdžiai, kariuomenė, turėdama ginklus ir teisę naudoti smurtą, dažnai pasijusdavo esanti visagalė. Drauge jos svarbiausia ir šventa profesinė pareiga ginti Tėvynę dažnai virsdavo noru pačiai imtis spresti jos likimą⁷³. Šiuo aspektu Lietuvos karininkų noras ir pastangos suformuoti tam tikrą, izoliuotą visuomenės elitą su savo išskirtiniais elgesio ir gyvenimo bruožais buvo labai jiems naudingas. Kalbėdami apie karinę garbę, Lietuvos karininkai visuomet pabrėždavo, kokia ypatinga misija tenka kariams. Tačiau visoje prieškarinio spaudoje nedaug nagrinėjamas karių profesinės atsakomybės klausimas, tiek visos kariuomenės prieš visuomenę, tiek ir individualios atsakomybės problema. Taip karininkai lyg ir pabrėžė, kad jiems suteikta visiška veikimo laisvė. Taigi pati karinės, kaip karių profesinės garbės, samprata buvo gerokai iškreipta, o tai veikė iš esmės visas anksčiau nagrinėtas kariuomenės dorovės problemas.

⁷¹ Gilios prasmės žodžiai jauniems//*Kardas*, 1939, Nr. 19 (321), p. 471.

⁷² Kasparavičius A. Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose// *Lietuvos nepriklausomybei – 80*. Vilnius, 1999, p. 44–45.

⁷³ Manuel A. Davenport. Professionals or hired gun? Loyalties are the different//*Military Ethics*, Washington DC, 1980, p. 21.

Išvados

1. 1918–1940 m. Lietuvos kariuomenėje buvo tradicijų kūrimo laikas. Kariuomenės tradicijos formavosi užsienio šalių kariuomenių pavyzdžiu, tačiau perimama patirtis nebuvo vienareikšmė. Šio laikotarpio pabaigoje gilios ir tvirtos Lietuvos kariuomenės tradicijos dar nebuvo susiformavusios, tai buvo daugiau įvairūs ritualai, ceremonijos, bet ne išašmonintas ir doroviškai brandus elgesys.

2. Prieškario karininkai, kaip liudija spauda, nemažai dėmesio skyrė teoriniams ir praktiniams profesinės etikos klausimams: profesinės garbės sampratai, karininkų elgesio ir tarpusavio santykių problemoms.

3. Profesinės garbės sąvoka tarpukaryje atspindėjo idealų Lietuvos karininko tipą su šiai profesijai tinkamomis charakterio savybėmis ir dorovės nuostatomis, taip pat buvo formuluojami ir profesinės etikos reikalavimai. Kai kurie karininkai (pvz., kpt. A. Mackevičius, vyr. ltn. P. Jurgelevičius) ypatingai išskyrė asmenybės dorovinės brandos įtaką, reikšmę kaip profesinės (karinės) garbės pagrindą. Šiuo požiūriu Lietuvos karininkijos istorinė patirtis yra labai vertinga ir reikalinga ugdant šiuolaikinės kariuomenės profesionalus.

4. Tarpukario Lietuvos karininkijos gyvenimo praktika smarkiai skyrėsi nuo idealo. Egzistuojančios griežtos drausminės nuobaudos ir garbės teismai buvo bejėgiai prieš įvairius karininkų nusizengimus. Kariuomenėje buvo pastebimos ryškios aukštosios karininkijos tendencijos į piktnaudžiavimą savo tarnybine padėtimi. Tai rodo, kad to meto karininkai nebuvo įsisašmoninę profesinės dorovės reikalavimų ir stokojo asmeninės brandos.

5. Prieškario Lietuvoje buvo pastebimas noras ir pastangos suformuoti karininkiją kaip tam tikrą visuomenės elitą su išskirtiniais elgesio ir gyvenimo bruožais. Todėl profesinės garbės samprata iš esmės atspindėjo luominės („munduro“) garbės reikalavimus ir akcentavo karininkų profesijos išskirtinumą. Objektiviai tai buvo sąlygota to meto Lietuvos visuomeninės ir politinės raidos tendencijų. Subjektyviai toks požiūris neigiamai veikė tiek pačią karininkiją bei jos dorovinę sąmonę, tiek ir visos Lietuvos visuomenės nuostatas kariuomenės atžvilgiu. Šių dienų demokratinės Lietuvos požiūriu tokia prieškarinio Lietuvos karininkijos patirtis turėtų būti vertinama kaip neigiamą, norint išvengti panašių klaidų ir pavojingų tendencijų ateityje.

Įteikta 2005-09-05

Résumé

Les problèmes morales du corps des officiers dans la Lituanie de l'avant guerre

Dr. Audronė Petrauskaitė

Académie militaire de Lituanie de Général Jonas Žemaitis

L'expression morale, comme l'expression de la conscience de la société, a reflété toujours les relations des gens dans de certaine société et dans de certaine période. Aussi, elle a été un but de la conduite idéale de chaque personne. La différence entre l'idéal et la réalité de la vie conditionne l'apparition des problèmes moraux qui s'actualisaient pendant de différents périodes historiques. La société de la Lituanie, aussi que l'armée de la Lituanie, ne font pas de l'exception.

La période de 1918 au 1940 – c'est la période de la création des traditions dans l'armée de la Lituanie. Les traditions militaires se formaient suivant l'exemple des armées étrangères, mais l'expérience n'a pas été équivalente. A la fin de cette période, les traditions de l'armée de la Lituanie n'étaient pas encore complètement formées: c'était plutôt de divers rites, cérémonies, mais pas la conduite consciencieuse.

Les officiers de l'avant guerre ont attribué beaucoup d'attention aux questions théoriques et pratiques de l'éthique professionnelle: la compréhension de l'honneur professionnelle, les problèmes de la conduite des officiers et des relations. La conception de l'honneur professionnel pendant la période d'entre guerre représentait un type d'un officier de la Lituanie idéal avec les traits de caractère et les convictions morales nécessaires aux représentants de cette profession. Mais la réalité de la vie des officiers de la Lituanie de l'entre guerre différait beaucoup de l'idéal. Les peines disciplinaires rigoureuses et les Tribunaux d'honneur étaient impuissants contre les infractions des officiers: les duels, les ivrogneries, les rixes, etc. Les tendances de l'abus de leurs fonctions ont été très évidentes parmi les officiers. Cela indique que les officiers de cette période ne répondaient pas aux exigences de la morale professionnelle et ils manquaient de maturité personnelle

L'expérience historique de l'armée de Lituanie positive aussi que négative est très évaluable, parce qu'elle est nécessaire pour l'éducation des officiers professionnels de nos jours.

Summary

Moral issues of military officers in pre-war Lithuania

Moral principles and norms of the society have to be the orientation for the human – being to behave in the right way as well as they are the reflection of human behaviour, conscious and relations. The difference between the ideal and the reality is creating the issues of morality. Moral issues were and they still are very interesting for the society and for military forces in particular.

In the period of 1918–1940 Lithuanian military forces were creating their traditions and customs. But they were forming only traditional rituals without understanding of their meanings. Lithuanian higher officers and commander were trying to form military conscious but it was too difficult task for Lithuanian Army in such short period of Lithuanian independency. Other way the most educated officers tried to describe the main principles of military ethics and to understand the meaning of real professional moral values and military honour.

The real life of military officers and their behaviour were quite far from ideal understanding of military ethics. The duels and drunk fights were normal experience of „military life“. There were worse examples of no ethical behaviour: corruption and military service crimes were too often noticed Lithuanian Army. Strong punishment system was not able to stand by this. It demanded some other proceedings of the prevention: First of all – new kind of human dignity and the understanding of professional ethics.

Historical experience of Lithuanian military forces is very valuable not only in progressive meaning. The mistakes of militaries in the past could help us to understand them for the future and to revise the education of Lithuanian military officers at present.